

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Ján Fischer

K 30. výročí SNP

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 19 (1974), No. 6, 301--307

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/138420>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1974

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

K 30. výročiu SNP

Ján Fischer, Bratislava

Toho pamätného 29. augusta 1944 oznámil slovenský rozhlas, že nemecké jednotky obsadia Slovensko. Ráno nasledujúceho dňa bránilo sa naše vedomie úplne sa prebudiť, aby nebolo treba sa vyporiadať so skutočnosťou, že Nemci obsadzujú Slovensko a v najbližších hodinách budú aj v našom meste.

Okolo deviatej hodiny sa ozývala strelba. No neboli to Nemci. Partizáni zišli z hôr, mesto bolo nimi plné. Vojsko sa pridalo. Vypuklo povstanie.

Zdrvujúca porážka Nemcov u Stalingradu významne aktivovala odbojové skupiny na Slovensku. Ilegálna Komunistická strana iniciatívne rokovala so skupinou bývalých sociálnych demokratov, so skupinou t. zv. „občianskeho“ tábora, aj so zástupcami opozície v Hlinkovej ľudovej strane. GUSTÁV HUSÁK ([1]) o tom píše: „V decembri 1943 veľmi priaznivo pôsobilo na prebiehajúce rokovania podpísanie spojeneckej zmluvy ČSR a ZSSR, Benešova návšteva v Moskve, schôdzka Stalina, Roosevelta a Churchilla v Teheráne a rozhlasové prejavy, najmä z Moskvy, pri týchto príležitostiach.“ Výsledkom porád bolo zriadenie Slovenskej národnej rady ako jednotného orgánu pre riadenie celonárodného odboja (t. zv. Vianočná dohoda z r. 1943).

29. augusta 1944 Slovenská národná rada vystúpila z ilegality a zriadila sa povstalecká Slovenská národná rada v centre povstania v Banskej Bystrici. Do Bystrice sa schádzali vedúce osobnosti povstania a organizovali sa jednotlivé poverenctva SNR.

Život na Povereníctve školstva v Bystrici sa líšil od života školského úradu v mieri. Na školách sa nevyučovalo. Riadiaca a dozorná práca nebola potrebná. Najviac práce malo likvidačné oddelenie, ktoré evidovalo stále ďalších učiteľov, školských pracovníkov, ale aj umelcov (spomínam na BAGARA a CIKKERA), ktorí postupne prichádzali z území zabratých Nemcami. Utečenci prichádzali jednotlivé, ale aj s rodinami. V mnohých bystrických domácnostiach sadali k stolu 15–20 strávnici.

Učitelia sa zhromažďovali na Povereníctve školstva. Boli zo všetkých druhov škôl i z rozmanitých odborov. Chcel by som spomenúť najmä matematikov a fyzikov. Dnes už nebohý prof. RNDr. JÁN VANOVIČ pri vypuknutí SNP pôsobil v Bratislave. Po 29. aug. 1944 opustil službu a prišiel do Banskej Bystrice. Tu pôsobil na Povereníctve školstva. Pred Nemcami utiekol aj prof. ANTON STORCH. Cez SNP pôsobil na Povereníctve školstva.

Žiaľ nemôžem menom spomenúť stovky učiteľov a medzi nimi desiatky matematikov a fyzikov, ktorí za podmienok ďaleko ťažších slúžili národu a mnohí z nich položili svoje mladé životy.

A tak prešiel september. Zúfalstvo sa striedalo s nádejou, tak ako sa striedal strach v protileteckých krytoch s radosťou nad dobrou správou z frontov. Ale obkľúčenie sa zužovalo a Nemci sa nebezpečne priblížili. Bolo treba myslieť, čo potom. Vyčkať Nemcov v Bystrici sme nemohli. Budeme ustupovať.

Nemci sa blížili zo všetkých smerov. Banská Bystrica sa okolo 25. októbra 1944 takmer vyprázdnila. Pracovníci Povereníctva školstva odišli do hôr alebo sa inde ukryli. Spomedzi matematikov a fyzikov chorý prof. dr. Ján Vanovič s trombózou odišiel do svojho rodiska do Martina. Udali ho a Gestapo ho zaistilo. Prof. Anton Storch odišiel do Liptova a odtiaľ do Košíc, kde sa hlásil na Povereníctve školstva. Obidvaja, dnes už nebohí, sa zachránili. Autor tohto článku spolu so svojou rodinou odišiel na Kalištie, malej osady v bystrickom okrese vysoko medzi kopcami.

Kalištie skytalo vtedy obraz rozpadnutej organizácie vojnového potenciálu povstania. Vojaci i civili, ženy a deti bezradne hľadali cestu zo zúfalej situácie. Gustáv Husák ([1]) situáciu líči takto: „Tak sa v ranných hodinách 28. októbra 1944 skončil vojensky organizovaný a jednotne vedený odpor povstaleckej armády, prestalo existovať slobodné povstalecké územie. Začala sa strašná púť v blate a snehu po končiaroch Nízkych Tatier. Kozí chrbát, Prašivá a Ďumbier a celý masív boli zaľudnené asi 20 000 bojovníkmi povstania, ktorí v dáždi, snehu a hmle, v menších útvaroch, po skupinách i jednotlivce hľadali cestu a východisko ...“

I keď sa pôvodný cieľ Slovenského národného povstania pre váhavosť a malú ochotu prinášať obeť niektorých dejateľov v plnosti nedosiahol, malo ono i vojenský význam, tým že cez dva mesiace viazalo pomerne značné sily nemeckej armády. No veľká bola jeho morálna cena, lebo slovenský národ ukázal, že nacistické panstvo je mu neznesiteľné a pre slobodu vie položiť aj životy. Bojovníci Slovenského národného povstania bojovali a umreli za náš krásny dnešok.

Literatúra

[1] GUSTÁV HUSÁK: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, Vydavateľstvo politickej literatúry 1964.

Ondrej Gábor, Banská Bystrica*)

Napísalo sa už veľa historických prác aj nemálo diel slovenskej krásnej literatúry s tematikou Slovenského národného povstania. Tisíce živých vydávajú svedectvá o oných dňoch. Aj školská mládež v rámci súťaže „Potomkovia povstalcov píšú“ s veľkým záujmom o slávne dni počúva od priamych účastníkov spomienky na tieto časy, literárne ich spracúva, zbiera dokumenty, fotografie, ilegálnu tlač, letáky, vecné pamiatky. Medzi nami ešte stále žije veľa skromných hrdinov, účastníkov Slovenského národného povstania, partizánov, vojakov, ilegálnych pracovníkov, ktorých životné zážitky a príhody doteraz nikto nezaznamenal.

Medzi priamymi účastníkmi protifašistického boja a Slovenského národného povstania boli aj učitelia matematiky aj učitelia, ktorí matematiku ako pomocnú vedu pri vyučovaní svojho predmetu často používali. Priblížime si život, prácu a hrdinstvo aspoň niektorých.

V Málinci (okres Lučenec), v rodine dedinského maloobchodníka sa narodil dňa 7. augusta 1912 JOZEF PUPÁK. Dedina na začiatku Ipeľskej doliny, pod vrchmi Slovenského rudohoria, bez priameho spojenia vlakom alebo autobusom, bola domovom chudobných roľníkov a ešte chudobnejších robotníkov-sklárov, ktorí často nevedeli, či na druhý deň budú mať ešte prácu v miestnej sklárni. Tu sa rodili jeho plány pre činnosť v ďalšom živote.

Vyštudoval na Učiteľskom ústave v Lučenci, kde maturoval v roku 1933. Stal sa učiteľom, najprv v Málinci a po roku v susednej obci Ipeľsky Potok, kde život obyvateľov bol veľmi ťažký. Bol dobrým hudobníkom, veľmi rád maľoval v prírode a vášnivo rád riešil rôzne hlavolamy uverejňované v časopisoch. Týmito svojimi „koníčkami“ hneď prvý rok priaznivo ovplyvnil dochádzku lazníckych detí do školy. Jeho zásluhou sa začala rozvíjať kultúrno-osvetová práca. Prednáškami o praktických otázkach života dedinského človeka dvíhal poznanie a názor na svet u týchto ľudí. Mnohí z nich nevideli ešte ani vlak, nepočuli o činnosti výbušného motora, nepoznali elektrické svetlo. Učiteľ Pupák systematicky v pokrokovom duchu pôsobil na tento „do vôle Božej“ oddaný ľud. A ľudia išli za „svojím“ učiteľom; prestali mať aj strach z hriechu, keď ich deti alebo dospieťšia mládež nacvičovali s ním divadlá a hrali ich v nedeľu.

Vojenskú prezenčnú službu vykonal Jozef Pupák u jazdeckého útvaru. Po jej skončení vyučoval v Hriňovej, potom v Detvianskej Hute (okres Zvolen), kde bol i riaditeľom školy. Mnohí z jeho bývalých žiakov sa radi oprávnene pochvália dnes svojim deťom-žiakom ako s pánom správcom Pupákom pekne spievali a ako sa dobre počty u neho naučili, že ich aj zo štvrtej ľudovej do prvej „gymnázie“ bez skúšky prijímali.

V lete 1944 roku nastúpil poručík jazdeckta v zálohe Jozef Pupák na vojenské cvičenie do Brezna. Odpor k fašizmu nadobudol ešte v civile a ako vojak-dôstojník ho otvorene

*) Zasloužilý učiteľ, odborný asistent katedry matematiky na Pedagogické fakulte v Banskej Bystrici. Slovenského národného povstania se zúčastnil jako velitel čety KPÚV. (Pozn. red.)

rozsieval aj medzi odbojný horehronský ľud. K podpore pripravovaného povstania získaval žandárov, notárov a richtárov v Helpe, Pohorelej, Šumiaci a Telgárte. Pred zradcami a kolaborantmi musel sa pri týchto agitáciách neraz skrývať po stodolách i v obilí na poli. Ale ľud Horehronia privítal vyhlásenie povstania už so zbraňou v ruke, lebo mu ju včas doviezol učiteľ-poručik Josef Pupák s ďalšími dôstojníkmi a vojakmi antifašistami z breznianskych kasární.

Ako veliteľ jednotky v útvare, ktorému velil „železný kapitán“ JÁN STANEK, bojoval Jozef Pupák príkladne so zbraňou v ruke na fronte v Telgárte (dnes Švermovo). Nemcov z Telgártu vyhnali, útokom dobyli Pusté Pole a nepustili ich do údolia Hrona na tomto úseku do 25. októbra. Pred presilou nepriateľa ustupovala Pupákova jednotka organizovane úbočiami Nízkych Tatier až na Ďumbier. Namáhavý ústup, vo veľmi nepriaznivom počasí, pri stálom ohrozovaní nepriateľa, vojakov značne vyčerpal. Nebolo stravy ani vhodného ošatenia, odpočinok len v horách pod korunami stromov – ale nezúfali. Prešli na liptovskú stranu, utáborili sa na Poludnici, nadviazali styk s občanmi Ivanova, ktorí ich potom podporovali stravou i šatstvom. Prijali ich do partizánskej brigády J. V. Stalina a Pupáka určili za náčelníka odriadu.

Pri oslobodzovaní Popradu Sovietskou armádou a jednotkami 1. čs. armádneho zboru (koncom januára 1945) už boli aj Pupákovi chlapi a hneď na to pokračovali v oslobodzovaní Lipt. Mikuláša, Martina, Priekopy, Púchova až do údolia Dolnej Bečvy ako príslušníci 4. brigády 1. čs. armádneho zboru. Táto brigáda sa stretla so zvyškami fašistických vojsk v boji na Tesáku v noci z 5. na 6. mája 1945. Skupina križov, postavená neďaleko horského hotela na Tesáku, pripomína pamiatku československých vojakov, ktorí hrdinsky padli v posledných dňoch vojny. Medzi nimi aj slovenský učiteľ, major in memoriam Jozef Pupák.

V malej Liptovskej dedine Ploštín pri Liptovskom Mikuláši vyrastal od 12. apríla 1909 JÁN ŽUFFA. Úzke políčka pod končiarimi Nízkych Tatier, kde „rástlo“ viac kamenia ako obilia, kropili svojim potom aj rodičia Jána Žuffu. Mnohí, ktorým sa ani takéto „šťastie“ doma neušlo, odchádzali za prácou do mesta, ale ani tam jej vtedy pre všetkých dosť nebolo. Žuffa bol prvým, ktorý z dediny išiel ďalej do škôl – na meštianku do Mikuláša a neskôr na Učiteľský ústav do Spišskej Novej Vsi. Po maturite v roku 1928 začal učiť na dvojtriedke v rodnej obci, vykonal vojenskú prezenčnú službu, založil si rodinu a ďalej rozvíjal svoj talent v „kreslení“ a lásku k matematike. S výbornym prospechom vykonal odborné skúšky pre meštianske školy (III. odbor: matematika, deskriptívna geometria a kreslenie s písaním). Potom učil na meštianskych školách v Liptovskom Hrádku a v Liptovskom Mikuláši.

Pri vyučovaní si od začiatku počínal vynikajúco. Jeho žiakov z národnej školy prijímali na školách v Mikuláši bez prijímacích skúšok. Bol skromný, čestný, medzi učiteľmi obľúbený. Aj na meštianskej škole mu záležalo, aby mládež čo najviac naučil a čo najlepšie pripravil pre život. Vynikal v metodike kreslenia, a preto vytvoril príručky na písanie správnych tvarov paličkového, plošného a stužkového písma.

Žiaci prichádzali za svojim učiteľom aj do jeho bytu. Schádzali sa tu v šachovom krúžku a chodil medzi nich (ako žiak) aj terajší minister národnej obrany MARTIN DZÚR.

Svoje presvedčenie dával Žuffa na javo činmi. V roku 1939, pri hromadnom nábore štátnych učiteľov do Hlinkovej gardy, odmietol spolu s ďalšími učiteľmi vstup do HG. Za to nasledoval trest – preloženie do Čadce. Po roku mu známi pomohli vrátiť sa späť k rodine do Mikuláša, a to za učiteľa matematiky na Štátne reálne gymnázium. Nezastrašili a nezlomili ho. Hneď začal pracovať v ilegálnej skupine, ktorú viedol jeden z mála antifašisticky zmýšľajúcich školských inšpektorov MILOŠ JANOŠKA. Keď sa na východnom Slovensku objavili prvé partizánske skupiny, ilegálni pracovníci z Mikuláša posielali na rôzne mená do Prešova balíky trvanlivých potravín, ktoré potom putovali ďalej k partizánom. Pomáhal pri vystrojení Jegorovovej partizánskej organizačnej skupiny na Prašivej civilným šatstvom, preukazmi a potravinami. Jeho nadšenie pre boj proti fašizmu nemalo hraníc. V lete 1944 roku, ako okresný veliteľ hliadok poľnej protipožiarnej ochrany, na motocykli chodil po dedinách, agitoval medzi robotníkmi a roľníkmi, roznášal letáky, a tak pomáhal rozniecovať národnooslobozovací boj. Po vypuknutí Slovenského národného povstania, v priebehu ťažkých obranných bojov, velil obrane vchodov do Lupčianskej, Dúbravskej, Demänovskej, Iľanovskej a Jánskej doliny, aby nemeckí fašisti nemohli vtrhnúť do Banskej Bystrice od severu. Po obsadení centra Povstania sa Žuffov oddiel stiahol do Demänovskej doliny. Aj jeho pričinením v Liptove boli vyhadzované do vzduchu nemecké autá, vlaky a železničné mosty. Na Žuffu vydali zatykač. 4. decembra 1944 ho niekto zradil. Do chaty, kde sa skrýval, prišli Nemci. Zajali ho spolu s povstaleckými vojakmi MILOŠOM ŠPÁNKOM a JÁNOM MIKOLÁŠKOM. Na ceste, ktorou ich viedli na nemecké komando, Žuffa dal priateľom znamenie. Vrhol sa na Nemca, ktorý išiel vpredu, zrazil ho do potoka a začal s ním zápasiť. Tí dvaja však nereagovali včas, druhý fašista stačil obidvoch zastreliť a potom zavraždil aj zápasiaceho Jána Žuffu, ktorý sa do poslednej chvíle húževnato bránil.

V Demänovskej doline, pri ceste od jaskyne k Záhradkám, kde zahynul učiteľ matematiky, kapitán in memoriam Ján Žuffa, je postavená pamätná tabuľa.

Na prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe dňa 26. mája 1926 ukončil štúdium predmetov matematika a fyzika druhou štátnou skúškou HUGO FÜREDI, rodák z Prešova (nar. 27. 5. 1901).

Ako gymnaziálny profesor pôsobil potom v Rimavskej Sobotě, Ružomberku, Nových Zámkoch, Leviciach a Šahách, od októbra 1931 na Priemyselnej škole technickej v Košiciach a po ich okupácii od decembra 1938 na Gymnázium v Bardejove.

Bardejovskí funkcionári HSĽS od započatia svojho vladárenia spustili proti Furedimu – ako „židobolševikovi, politicky všelijako zmýšľajúcemu“ celú spfšku udaní a žiadali na vyšších miestach jeho odstránenie z bardejovského gymnázia. Tieto sťažnosti, žaloby a žiadosti odhaľujú závoj nad činnosťou profesora matematiky a fyziky Huga Furediho. Ukazujú, že najmä počas svojho učiteľovania na východnom Slovensku pôsobil v smeroch, ktoré sa priedli predstaviteľom vtedajšieho politického režimu. Z dnešného hľadiska sú však svedectvom o jeho pokrokovom politickom zmýšľaní a záslužnej učiteľskej činnosti. Ministerstvo školstva tzv. slovenského štátu Huga Furediho dňom 31. októbra 1939 zo školských služieb prepustilo.

Nenechali ho na pokoji ani v rodnom Prešove kam sa utiahol s rodiacimi sa plánmi na protifašistickú činnosť. Stačil sa s nimi iba zdôveriť niektorým spoľahlivým spolurodákom. Krátko sa tešil, že sa sila antifašistického a oslobodzovacieho hnutia rozrastá. Potom, od mája 1942, v koncentračnom tábore niekde na území Poľska, už len veril, že sa tým, ktorý ostali doma na slobode, podarí za pomoci Sovietskeho zväzu poraziť fašizmus. Nedočkal sa. Jeho spoluväzeň EMIL VAGNER z Liberca ho videl naposledy 15. júna 1944. Odvtedy je nezvestný.

V Košiciach, za pohnutých politických udalostí 1938 roku, prevzal funkciu riaditeľa Priemyselnej školy strojníckej ing. JURAJ KRAJČOVIČ. „Človek príjemnej povahy, v profesorskom zbere obľúbený, vynikajúci odborník (strojár), veľmi schopný profesor“ – tak ho dnes stručne charakterizuje profesor matematiky v. v. OTTO PELC, ktorému bol riaditeľom. V tom čase mala škola slovenské aj maďarské oddelenie. Zásluhou riaditeľa Ing. Juraja Krajčoviča nedochádzalo medzi členmi zboru k roztržkám a nezhodám.

Ako rodák z Bošáče (nar. 24. 3. 1898, okres Trenčín) maturoval na Štátnom reálnom gymnáziu v Trenčíně a potom úspešne absovoval Vysokú školu banícku v Příbrami. Do roku 1932 pôsobil v praxi ako banský inžinier, zbieral praktické skúsenosti a dopĺňal nimi svoje hlboké teoretické vedomosti. Stal sa profesorom na spomínanej škole. Popri strojárčine sa veľmi dobre vyznal v matematike a fyzike.

Učiteľské povolanie bral ing. Krajčovič veľmi vážne a seriózne. Riaditeľ školy už po polročnom pôsobení napísal o ňom Ministerstvu školstva v Prahe, že je „veľmi pilný a svedomitý vo vykonávaní všetkých svojich povinností, na prednášky sa riadne pripravuje, bezvadne vystupuje v triede, v škole i mimo školy; prednes a podanie veľmi dobré, jasné a zreteľné, pre úlohu profesora sa veľmi dobre hodí.“

Pre odstúpenie Košíc horthyovskému Maďarsku musela škola v novembri 1938 evakuovať. Najprv do Ružomberka, potom do Banskej Bystrice. Prácu riaditeľa ing. Juraja Krajčoviča funkcionári Hlinkovej slovenskej ľudovej strany neustále kontrolovali. Ale on, aj jeho profesori, zverenú mládež vychovávali napriek tomu v pokrokovom duchu. Pred prenasledovaním vedel ako riaditeľ uchrániť aj zjavných odporcov klérofašistického režimu zo svojho zboru (napr. LADISLAVA SÁRU).

Počas Povstania ing. Krajčovič pracoval na úseku politickom podľa dispozícií Slovenskej národnej rady. Evakuoval s povstaleckou armádou do hôr. Svoju školu však mal veľmi rád; veď ju vybavil cenným zariadením a vzácnymi učebnými pomôckami. Tieto veci chcel chrániť pred fašistickým vojskom, ktoré obsadilo Banskú Bystricu. To ho ťahalo k návratu do mesta. Po príchode ho hneď zaistili. Najprv omylom, že ide o dr. Krajčoviča, ktorý pracoval vo finančníctve. Kým sa omyl vysvetlil, získali gestapáci informácie aj o práci ing. Juraja Krajčoviča v ilegalite a počas Povstania.

Z väznice Krajského súdu v Banskej Bystrici ho pred Vianocami 1944 nemecké gestapo odtransportovalo do Bratislavy, potom vo februári 1945 ďalej smerom na Viedeň. Tento transport pri rakúskom meste Melk bombardovali anglické lietadlá a ing. Juraj Krajčovič zahynul.

Na budove školy v Banskej Bystrici, ulica Obránov mieru č. 20, pamätná tabuľa pripomína zločiny tých, ktorí zapríčinili veľa biedy a utrpenia slovenskému národu. Zároveň pripomína obetavý život vlastenca, profesora, priateľa ľudí, ktorý pre svoje pokrokové zmýšľanie a konanie zahynul vo víre druhej svetovej vojny.

So spomínanými učiteľmi, priamymi účastníkmi odboja a Slovenského národného povstania, zastavili sme sa na rozličných miestach Slovenska a na rozličných typoch škôl. Podobné osudy mali desiatky ďalších učiteľov — matematikov. Mohli by sme ich opisovať napríklad u ing. Henricha Matznera (nar. 23. 12. 1892) z Moravského Sv. Jána, ktorý učil v Ban. Bystrici; u Jaroslava Kúdelu, nar. 20. 3. 1906 Jiříkovicích na Morave (učil v Brezne); u Stanislava Hlubockého nar. 13. 11. 1908 v Starej Turej, kde aj učil; u Miloša Závodného, nar. 10. 3. 1909 v Brezovej pod Bradlom (učil v Topoľčanoch); u Štefana Kalického, nar. 2. 7. 1911 v Piesku (učil v Dobšinej); u Jozefa Luptáka, nar. 16. 10. 1916 v Mýtu pod Ďumbierom (učil v Pukanci); u Jána Korima, nar. 7. 2. 1920 v Cinobani, (učil v Opave, okr. Zvolen), ktorí všetci:

*„Z troch lások veľkých — rodina, vlasť, škola —
si volili najväčšiu — a za tú v boji padli“.*

Sú aj ďalší, ešte živí, ktorí v aktívnej práci plnia odkaz svojich spolubojovníkov zo Slovenského národného povstania. Všetci sa zúčastnili protifašistického odboja ako čestní a statoční ľudia — lebo verili vo víťazstvo pravdy a spravodlivosti, v obnovenie Československej republiky.

Literatúra

JABLONICKÝ J. — KROPILÁK M.: Sborník Slovenského národného povstania, 2. a doplnené vydanie. Bratislava, EPOCHA 1970.

MÁTEJ J.: Slovenské učiteľstvo v boji proti fašizmu. Bratislava, SPN 1960.

Materiály zozbierané v krúžku Študentskej vedeckej odbornej činnosti pri katedre matematiky na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici; ČABÁK J., LAJČIAK P., 1973—1974.